

ישראל צריכה להקשיב למה שאומר סינאוור

שאול אריאלי, הארץ, 5 ביוני 2018

<https://www.haaretz.co.il/opinions/.premium-1.6152018>

על נזקו של ארגון חמאס לאינטרס הפלסטיני הלאומי, כפי שמוכתב ומובל על ידי אש"ף בראשות ערפאת ועבאס מאז 1988, נכתב לא מעט. הן בפיצול ובשליטה ברצועת עזה הפוגעים במעמדו של אש"ף כמייצג הלגיטימי והבלבדי של העם הפלסטיני, כפי שהליגה הערבית הכירה ב-1974, האו"ם בעקבותיה וישראל ב-1993, והן בשימורו של אתוס הסכסוך בכל הקשור ל"זכות השיבה" - כפי שחזר ובא לידי ביטוי באירועי החודש שעבר שכוננו "תהלוכת השיבה". יחד עם זאת, ניתן לראות הרבה יותר גוונים של אפור בהתבטאויות של מנהיג חמאס סינאוור, המיישר קו עם עמדת אש"ף גם בסוגיה זו, אך הסיכוי לממשה לכדי הסכם תלוי בעיקר בישראל ובארה"ב, העומדת ללא תנאי לצדה.

הפלסטינים דחו ב-1948, כמו העולם הערבי כולו, את החלטה 194, המשמשת את הבסיס לתביעתם את זכות השיבה. הם חזרו ודחו, בניגוד למצרים, ירדן וסוריה, את החלטה 242 שנתקבלה ב-1967, משום ששתי החלטות האו"ם הללו התייחסו לזכויות האינדיבידואליות שלהם כפליטים והתעלמו לחלוטין מזכותם הקולקטיבית להגדרה עצמית ולהקמת מדינה עצמאית.

ב-1988 חל שינוי דרמטי בעמדותיו של אש"ף, שלא פסח על סוגיית הפליטים כמו על שאר סוגיות הליבה של הסכסוך הישראלי-פלסטיני (גבולות, ירושלים וביטחון). שינוי זה היה במסגרת עסקת החבילה שעיקרה: ויתור על 100 אחוז המולדת פלסטין בתמורה למדינת פלסטין על 22 אחוז ממנה. כפי שעבאס התבטא בראיון לערוץ אל-ערביה ב-1988: "אבדה הזדמנות החלוקה של 1947, ולפניה אבדה הזדמנות החלוקה של ועדת פיל. אך איננו רוצים לאבד הזדמנות נוספת. לפיכך קיבלנו את חלוקת 1948 ו-1967, שאיננה כוללת יותר מאשר 22% פלסטין ההיסטורית."

השינוי בעמדה ביחס לפליטים היה פרי התובנה כי ויתור על השיבה, המאיימת על אופייה היהודי של ישראל, הוא המחיר הנדרש בעבור הזכות למדינה עצמאית. כך ענה באותה שנה אבו איאד, סגנו של ערפאת, למכתב "15 הנקודות" ששלחה לאש"ף מחלקת המדינה האמריקאית, שביקשה לבדוק את האפשרות לשילובו של אש"ף בתהליך מדיני: "זכות השיבה לא יכולה להתממש תוך פגיעה באינטרסים של ישראל, אלא חייבים להביא בחשבון את המצב שנוצר מאז 1948 (...). אנחנו מבינים ששיבה מוחלטת אינה אפשרית עוד (...). אין אנו לגמרי לא-מציאותיים כאשר אנו שוקלים כיצד לממש את הזכות הזאת (...). אסור לה להיות מכשול בלתי ניתן לגישור."

עמדה חדשה זו של אש"ף הוצגה במסגרת כל המשאים ומתנים עם ישראל. טרם פסגת קמפ דייוויד ביולי 2000, חטיבת המחקר באמ"ן העבירה למקבלי ההחלטות תמונה ברורה ובהירה של העמדה הפלסטינית, שעל פיה "מתכוונים ערפאת והנהגה הפלסטינית למצות את התהליך המדיני, במטרה להגיע לפתרון של שתי מדינות על פי העמדה המדינית הפלסטינית הקבועה והמוכרת שהתקבלה באש"ף ב-1988: מדינה בגבולות 1967, כולל ירושלים הערבית, על בסיס החלטות האו"ם 242 ו-338". אמ"ן הדגיש כי "נושא הטריטוריה הוא הסוגיה המהותית בעיני הפלסטינים ואילו זכות השיבה מהווה קלף מיקוח חשוב מול ישראל."

עם השנים התגבשה במו"מ "עסקת ההמרה" בין ארבע סוגיות הליבה, ובכללן סוגיית הפליטים. הצמד הראשון הורכב מסוגיית הגבולות, שבה ישראל, בתהליך אנאפוליס בראשות אולמרט, הסכימה לראשונה לקבל את הפרמטר של קווי 67' כבסיס וחילופי שטחים, ובתמורה הפלסטינים הסכימו על פירוז מדינתם וסידורי ביטחון נרחבים. הצמד השני כלל את סוגיית הפליטים, שבה נדרשו הפלסטינים לוותר על מימוש השיבה לישראל, אך נדרשו בתמורה בירה במזרח ירושלים.

הליגה הערבית קיבלה עסקה זו בישיבתה שהתכנסה בבירות ב-2002. גם בשני סעיפים ביחס לסוגיית הפליטים שהתקבלו בישיבה לא היה בכדי לשנות את עסקת היסוד הזו: בראשון, המשמעותי מביניהם, מדובר על "הגעה לפתרון צודק של בעיית הפליטים הפלסטינים, שעליו יוסכם בהתאם להחלטת 194 של העצרת הכללית של האו"ם". בסעיף השני נוספה ההסתייגות כי "הוועידה ערבה לסרב לכל צורה של יישום קבע של הפליטים הפלסטינים העומדת בניגוד לנסיבות המיוחדות במדינות הערביות המארחות."

כל עת שישראל ביקשה להתחמק מעסקת ההמרה הזו, הפלסטינים הגיבו בשלוש רמות. ראשית, במהלך המו"מ - הם חזרו והתנו את ויתורם, כפי שעולה מהמייל ששלח ב-23 ביולי 2008 זיאד קלוט, היועץ המשפטי בצוות הפלסטיני במו"מ בתהליך אנאפוליס: "אסטרטגית, האינטרס שלנו הוא לדחות את הדיון בשאלת הפליטים עד שנדע מה נקבל בסוגיות אחרות ובראשן ירושלים... יש להבהיר לארה"ב וישראל: לא נדון בסוגיית הפליטים כל עוד הישראלים לא מוכנים לדיון רציני בנושא ירושלים."

שנית, כשהמו"מ כשל - חזרה הנהגת אש"ף לחפש את תמיכת הרחוב הפלסטיני בהצהרות לעניין זכות השיבה, אך מבלי להופכה למכשול להסדר, כפי שנביל שעת התבטא בגמר פסגת קמפ דייוויד: "אנו בשלב החזרת כל זכות שנגזלה מאתנו בשנת 1967 וכל זכות שנגזלה מאתנו ב-1948 - לפחות בכל הנוגע לזכויות הפליטים. זכויות אלה החזירו אותנו בקמפ דייוויד אל ה'כבבה' - אל זכותנו הנובעת מהנכבה ולא מהכיבוש של 1967."

שלישית, כשישראל בראשות נתניהו נסוגה לגמרי מעסקה זו, על ידי סירוב לדון בסוגיית ירושלים וסירוב לקבל את קווי 67' בבסיס לגבול - אש"ף בחר לא לחדש כלל את המו"מ."

עמדת חמאס היתה שונה לחלוטין באותן שנים. ערב ועידת אנאפוליס ב-2007 התבטא מוסא אבו מרזוק, סגן ראש הלשכה המדינית כך: "מדוע צריך מישהו להכיר ב'זכותה' של ישראל להתקיים, כאשר היא מעולם לא הכירה בפשעים הבסיסיים של רצח וטיהור אתני ככלים שבאמצעותם השתלטה על העיירות והכפרים שלנו, המשקים והפרדסים שלנו, והפכה אותנו לאומה של פליטים? מדוע צריכים הפלסטינים 'להכיר' בפשע המפלצתי שבוצע על ידי מייסדי ישראל, ואשר ממשיך להתקיים באמצעות מדינת האפרטהייד המודרנית המעוותת שלה, כאשר הפלסטינים חיים עשרה בני אדם בחדר, בבקתות הבטון עם גגות הפח של האו"ם? אלה אינן שאלות ריקות, והסירוב שלנו לזנוח את קורבנות 1948 ואת צאצאיהם אינו סרבנות לשמה."

יחד עם זאת ראינו כיצד בחלוף השנים, המציאות הקיימת, שבה הכיר אש"ף כבר לפני 30 שנה, משפיעה גם על חמאס, אפילו במהלך תהלכות השיבה. תחילת האירועים, שלוו בהצהרות לוחמניות ובפנטזיות בדבר הצבת השיבה מעל הכל, הלכה והתחלפה בתביעה הפרגמטית להסרת הסגר מעל הרצועה.

השינוי הזה אולי מרמז על הצעד הנוסף בצעידה האיטית של חמאס לעבר קבלה של עמדות אש"ף ובראשן הכרה בהחלטות הבינלאומיות הנוגעות לפלסטינים, כפי שאמר מנהיג חמאס סינוואר: "אנו מצטערים מאוד בכל האמור לגבי אי יכולתה של הקהילה הבינלאומית לכפות את ביצוע ההחלטות שהתקבלו על ידה בעבר. עד היום אין לפלסטינים מדינה מוכרת כיתר המדינות. עמנו דורש את זכותו לביצוע החלטה 194 של העצרת הכללית (הכוללת גם הכרה במדינת ישראל)" והוסיף: "העם הפלסטיני רוצה להשיב את זכויותיו ולפתור את בעיותיו בדרכי שלום, גם אם נאלץ לפנות להתנגדות חמושה מהסוג שהחוק הבינלאומי מאשר לנו לנקוט."

חמאס כמו אש"ף מעולם לא ויתר על אמונתו בזכות השיבה, אך חמאס בהנהגתו המפוכחת והפרגמטית של סינוואר מבקש ללכת בעקבות אש"ף, ולקבל תמורה לווייתור על מימוש השיבה לישראל בדמות מדינה פלסטינית עצמאית לצד ישראל. לעמדתו, אין הוא יכול לחזור על מה שנתפס בעיני הפלסטינים כטעות האסטרטגית של אש"ף - ההכרה בישראל, הווייתור על 78 אחוז מהמולדת, הווייתור על מימוש השיבה, ההסכמה על פירוז פלסטין, ההסכמה לחילופי שטחים בהם ישראל תשמור את הרוב המכריע של הישראלים הגרים מעבר לקו הירוק, ההסכמה לשמירת 80% מירושלים המאוחדת כבירת ישראל - מבלי לקבל מראש את הסכמתה הברורה של ישראל להקמתה של מדינה פלסטינית שבירתה במזרח ירושלים ויישוב סוגיית הפליטים באמצעות שיבה למדינת פלסטין ופיצויים.

הפסקת האש האחרונה ביצרה את מעמדו של חמאס ככתובת השלטונית של רצועת עזה הן בעיני ישראל ומצרים, שלא טרחו "להלבין" את ההבנות באמצעות הרש"פ, והן בעיני הציבור הפלסטיני כמו הישראלי. ככל שישראל תפעל לשמירת הקיפאון המדיני ולכרסום במה שנותר מסמכותו של אש"ף, לא ירחק היום ושיאפתו של ראש חמאס הקודם, חאלד משעל ("חמאס שואפת לפרוש חסותה על ענייני העם הפלסטיני בכל מקומות הימצאו ולשאת באחריות הלאומית במסגרת ההנהגה הפלסטינית"), תהפוך להיות המציאות הקשה והבלתי מתפשרת עמה תידרש ישראל להתמודד.